

SİNOP MÜZESİ

CAM ESERLER KATALOĞU

Akın TEMÜR & Fevziye EKER

© Copyright 2019

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-605-258-757-7

Kitap Adı

Sinop Müzesi Cam Eserler Kataloğu

Yazarlar

Akın TEMÜR & Fevziye EKER

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

25465

Baskı ve Cilt

Göktuğ Ofset

Bisac Code

HIS000000

DOI

10.37609/akya.1421

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Arkeoloji biliminin insanlığa kattığı en önemli şeylerden birisi de geçmişte yaşayan insanların yaşam şekilleri ve kullandıkları eşyalar konusunda, bize bilgiler vermesidir. Bu bilgiler ışığında geçmiş yaşantıların nasıl şekillendiği konusu, gün yüzüne çıkmakta ve günümüz ile karşılaştırıldığında, aslında teknolojinin dışında değişen fazla bir şeyin olmadığı anlaşılmaktadır. İnsanlar yine ihtiyaçları doğrultusunda eşyaları kullanmakta ve birçok yerde eski gelenekler devam etmektedir, tıpkı cam kullanımında olduğu gibi. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki; cam malzemelerin kullanımında ve yapım tekniklerinde geçmişten günümüze çok büyük değişiklikler olmamıştır. Geçmişte kullanılan cam yapım uygulamalarını, günümüzde de kullanan atölyeler hala mevcuttur. Cam hayatımızı değiştiren öyle güzel bir madde olmuştur ki, erken dönemlerde seramik malzemenin kullanımının bile önüne geçmiştir. Bunda şüphesiz, cam malzemenin geçirgen olmaması ve içerisindeki malzemeye herhangi bir koku veya farklı bir tat bırakmamasının yanı sıra, estetik görünümü de oldukça önemli bir rol oynamıştır. Antik dünyanın cam sanatını aydınlatmak adına günümüzde yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Bunlar arasında müze katalogları oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan bu çalışmada da Sinop Müzesi envanteri içerisinde yer alan cam malzemeler incelenmiş ve siz sevgili okurlarla paylaşılacak istenmiştir. Çalışmaya konu olan söz konusu eserler Sinop Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün 07/02/2017 tarih ve 397 sayılı izni gerçekleştirilmiştir. Gerekli çalışma iznini veren başta Sayın Müze Müdürü Hüseyin VURAL Bey'in şahsında tüm müze çalışanlarına ve PYO. FEN.1901.17.007 Proje Numarası ile destekleyen Ondokuz Mayıs Üniversitesi Proje Yönetim Ofisi'ne en içten teşekkürlerimizi sunarız. Çalışmada kullanılan çizimler için Ordu Üniversitesi ÜMYO Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü'nden Öğr. Gör. Kasım EKER'e teşekkür ediyoruz. Umuyoruz ki cam çalışan bilim insanlarımız için yol gösterici bir kaynak olacaktır.

Akın TEMÜR & Fevziye EKER /2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
GİRİŞ.....	1
ANTİKÇAĞ CAM SANATI.....	1
CAM KAP YAPIM TEKNİKLERİ.....	3
1. İç Kalıp Tekniği.....	3
2. Mozaik Teknik.....	5
3. Döküm Tekniği.....	6
4. Kalıba Basma Tekniği.....	7
5. İndirme-Çökertme-Sarkıtma Tekniği.....	8
6. Üfleme Tekniği.....	8
TARİHİ SÜREÇTE SİNOP (SİNOPE) KENTİ.....	10
SİNOP MÜZESİ CAM ESERLER KATALOĞU.....	15
1. AMPHORİSKOS.....	15
2. SÜRME ŞİŞESİ.....	16
3. UNGUENTARIUMLAR.....	17
4. BARDAKLAR.....	96
5. ŞİŞELER.....	100
6. KANDİLLER.....	118
7. BİLEZİKLER.....	146
GENEL DEĞERLENDİRİLME.....	167
KAYNAKLAR.....	173

KAYNAKLAR

1. Akat, Y.- Fıratlı N.- Kocabaş H., (1984). *Hüseyin Kocabaş Koleksiyon Cam Eserler Kataloğu*, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.
2. Akurgal, E., (1955). "Zwei Grabstelen Vorklassischer Zeit Aus Sinope", *Winckelmannsprogramm der Archäologischen Gesellschaft zu Berlin* 111, 5-38.
3. Akurgal, E.- Budde, L., (1956). *Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Sinope*, Ankara.
4. Akurgal, E., (1956). "Sinop Kazıları", *Türk Arkeoloji Dergisi*, C. 6, S. 1, 47-53.
5. Antonaras A. C., (2010). "Early Christian and Byzantine Glass Vessels: Forms and Uses": Byzanz-das Römerreich im Mittelalter. Teil 1. Welt der Ideen, Welt der Dinge, 383-430.
6. Atila, C. - Gürler, B., (2009). *Bergama Müzesi Cam Eserleri*, Berksav, İzmir.
7. Apollonios Rhodios, (1967). *The Argonautica*. With an English translation by R. C. Seaton, Reprint. Cambridge, Mass.-London.
8. Arriani, (2005). *Periplus Ponti Euxini, Arriani'nın Karadeniz Seyahati* (Çev. ve Yorm. M. Arslan), İstanbul.
9. Arslan, M., (2006). "Pontos'tan Karadeniz'e: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler", *OLBA XIV*, 75-91.
10. Arslan, M., (2007). *Mithradates VI Eupator, Roma'nın Büyük Düşmanı*, İstanbul.
11. Atasoy, S., (1997). *Amisos, Karadeniz Kıyısında Bir Kent*, Samsun.
12. Barag, D., (1975). "Rod-Formed Kohl-Tubes of the Mid-First Millennium BC", *JGS 17, Corning Museum of Glass*, 23-36.
13. Barag, D., (1985). *Catalogue of Western Asiatic Glass in the British Museum*, Vol. I, Trustees of the British Museum, London.
14. Barat, C., (2010). "La ville de Sinope, réflexions historiques et archéologiques", *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 16, 25-64, 533-536.
15. Barkoczi, L., (1988). *Pannonische Glasfunde in Ugarn*, Akademiai Kiado, Budapest.
16. Braund, D., (2010). "Myth and Ritual at Sinope: From Diogenes the Cynic to Sanape the Amazon", *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 16, 11-23.
17. Canav, Ü., (1985). *Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu. Ancient Glass Collection*. İstanbul.
18. Carpenter, R., (1948). "The Greek Penetration of the Black Sea", *AJA* 52/1, 1-10.
19. Çapar, Ö., (1991). "Karadeniz'de En Eski Grek Yerleşmeleri", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 15, S. 26, 303-327.
20. Çömezoglu, Ö., (2007). *Akdeniz Çevresi Ortaçağ Camcılığı Işığında Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Cam Buluntuları*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
21. Davison, S. (1989). *Conservation and Restoration of Glass*, Cambridge University Press, Great Britain.
22. Diodorus Siculus, (1974). *Bibliothèque Historique*, (Kul. Metin ve Çev.: Diodorus of Sicily. With an English translation by R. M. Geer. London), New York.
23. Doonan, O.- Gantos, A.- Smart, D.- Hiebert, F., (1999). Sinop İli Yoğun Alan Araştırması 1997, *16. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 2, Ankara 1999, 359-371.
24. Doonan, O.- Vural, H. - Goldman, A. - Bauer, A. - Rempel, J. - Sherratt, S. - Krotschek, U. - Maranzana, P. - Sökmen, E., (2017), "Sinop Kalesi Archaeological Excavations, 2015-2016 Field Seasons," (Ed. S. Steadman- G. McMahon) *The Archaeology of Anatolia: Recent Discoveries* Vol. 2, 2017, 178-199
25. Dönmez, Ş., (2000), "Sinop-Samsun-Amasya İlleri Yüzey Araştırması", *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 2, Ankara, 229-244.

26. Dönmez, Ş., (1999). "Sinop-Samsun-Amasya İlleri Yüzey Araştırması", 16. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 2, Ankara, 513-536
27. Dönmez, Ş., (2007). "Sinop Province During the Iron Age in the Light of New Research", *Anatolia Antiqua* 15, 59-65.
28. Dönmez, Ş., (2010). "An Overview of the 2nd Millennium BC and Iron Age Cultures of the Province of Sinop in Light of New Research", *AncCivScytSib* 16, 153-174
29. Durugönül, S., (1992). "Grabstele der Nana aus Sinope", *AMS* 8, *Studien zum antiken Kleinasien II*, 97-107.
30. Dünya Çakmaklı, Ö., (2013). "Uşak Arkeoloji Müzesi'ne Kazı Dışı Yollardan Kazandırılmış Roma Dönemine Ait Bir Grup Cam Kap", *Kaunos/Kbid Toplantıları* 2, 65-82.
31. Eker, F.-Eker, K., (2016), "Antik Çağ Cam Yapım Tekniklerinin 3d Modelleme Çalışması İle Yeniden Ele Alınması", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, 198-214.
32. Eker, F., (2014). "Kahramanmaraş Müzesi'ndeki Cam Kaplar", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Yayımlanmamış Dalı Doktora Tezi.
33. Eker, F., (2016). "Kahramanmaraş Müzesi'ndeki İç Kalıp Tekniği İle Üretilmiş Cam", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, 325-342.
34. Eker, F., (2017). *Kumdan Sızan Kültürler, Kahramanmaraş Müzesindeki Cam Kaplar*, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, Kahramanmaraş.
35. Eker, F., (2018). "On The Original Of Two Piece Of Glass Amphoriskos in Giresun Museum" *Karadeniz Dergisi*, Sayı 38, 24-44.
36. Erhat, A., (2010). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul.
37. Erten, E., (2001). "Türkiye Dışındaki Müzelerde Bulunan Anadolu Kaynaklı Roma Cam Eserleri Işığında Anadolu'da Cam", *TAED* 2, 73-82.
38. Erten, E., (2018). *Silifke Müzesi Cam Kataloğu*, Bilgin Kültür Yayınları, Ankara.
39. Erzen, A., (1956). Sinop Kazısı 1953 Yılı Çalışmaları, *TAD* 6.1, 69-72.
40. French, D. H., (2004). *The Inscriptions of Sinope*, Bonn.
41. Geyik Karpuz, G., (2013). "Cam Bilezik Araştırmaları Üzerine Bir Deneme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı, 6/25: 249-255.
42. Geyik Karpuz, G., (2017). "Mardin Müzesi'nde Bulunan Bezemesiz Cam Bilezikler Üzerine Bir Değerlendirme" *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 59, 145- 156.
43. Geyik Karpuz, G., Çibuk, K., (2017). "Kocaeli Arkeoloji ve Etnografya Müzesinde Bulunan Cam Bilezikler", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Sempozyumu III*, Cilt I, Kocaeli, 283-296.
44. Goldstein, S. M. (1979). *Pre-Roman and Early Roman Glass in the Corning Museum of Glass Corning*, NewYork: Corning Museum Press.
45. Gorin-Rosen Y.- Tamar W., (2010). "Selected Insights into Byzantine Glass in the Holy Land" J. Drauschke ve D. Keller (Ed.), *Glass in Byzantium - Produktion, Usage, Analysen*, RGZM-Tagungen 8, 165-182.
46. Grose, (1989). *The Toledo Museum of Art: Early Ancient Glass*, NewYork.
47. Grossmann R. A., (2002). *Ancient Glass A Guide to the Yale Collection*, Yale University Art Gallery, New Haven.
48. Gürler, B. (2000), *Tire Müzesi Cam Eserleri*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
49. Gürler, B. - Ersoy, A. - Çelik Ersoy, G., (2016). İzmir'in Osmanlı Dönemi Tanıkları, *Smyrna/İzmir Agorasından Cam Objeler*, İzmir.
50. Hammond, N.G.L., (1959). *A History of Greece to 322 B.C.*, Oxford.
51. Harden, D. B., (1981). *Catalogue of Greek and Roman Glass in the British Museum Vol.1: Core*

- and Rod-Formed Vessels and Pendants nad Mycenaean Glass Objects, London.
52. Hayes, J., (1975). *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto.
  53. Hazinedar Coşkun, T., (2017). "Byzantine Glass Bracelets of Kadıkalesi/Anaia (Kuşadası): Observations on Production of Anaia Manufactured Bracelets", *TÜBA-KED*, 16: 145-162.
  54. Ignatidou, D., (2002). "Colorless Glass in Late Classical and Early Hellenistic Macedonia" *JGS* 44, New York, The Corning Museum of Glass Press, 11-24.
  55. Isings, C., (1957). *Roman Glass From Dated Finds*, *Archaeologia Traiectina* II, Groningen/ Dja-karta.
  56. Işık, A., (2001). *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Ankara.
  57. Işın, M.A., (1998). "Sinop Bölgesi Yüzey Araştırması", *TBKK Bild* 1.2, 241-277.
  58. Işın, M.A., (1998). "Sinop Region Field Survey", *Anatolia Antiqua* 6, 97-139.
  59. Kaba, H.- Vural, H., (2018). "Arkeoloji İle Geçen Yetmiş Yıl - Kazılar Işığında Sinop Arkeolojisi", *Sosyal Bilimciler Gözüyle Sinop* (Ed. Ö. Kıran), Ankara, 439-464
  60. Köroğlu, G., (2011). "Sinop Balatlar Kilisesi'nde 2010 Yılı Kazı Çalışmaları", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 3, 65-75.
  61. Köroğlu, G.- İnanan, F. - Güngör Alper, E. (2014). "Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı 2012 ve 2013 Yılı Çalışmaları", *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Ankara, 511-534.
  62. Köroğlu, G., (2016). 2014 Yılı Sinop Balatlar Kilise Kazıları", *37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 2, Ankara, 463-469.
  63. Köroğlu, G., (2017). "2015 Yılı Sinop Balatlar Kilise Kazıları", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 2. Cilt, Ankara, 191-204.
  64. Köroğlu, G., (2019). "2016 ve 2017 Yılı Sinop Balatlar Kilise Kazıları", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 2, Ankara, 179-200.
  65. Križanac M., (2016). "Early Byzantine Glass in the Territory of Serbia and Kosovo" *Journal of Glass Studies*, Volume 58, 87-102.
  66. Ksenophon, (1974). *Anabasis, Onbinlerin Dönüşü*, (Çev. T. Gökçöl), İstanbul.
  67. Küçükerman Ö., (1978). *Cam ve Çağdaş Tasarım İçindeki Yeri*, İstanbul: Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş.
  68. Lightfoot, Ch. - Arslan, M., (1992). *Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu*, Ankara.
  69. Lightfoot, Ch., (1987). "A Group of Early Roman Mold-Blown Flask From the West" *JGS* 29, 11-29.
  70. Lightfoot, Ch. (1990). "Some Types of Roman Cut-Glass Vessels Found in Turkey", *I.Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu*, 26-27 Nisan 1988, İstanbul, 7-15.
  71. Lightfoot, Ch., (2007). *Ancient Glass in National Museum Scotland*, Scoland.
  72. Matsumara , K., (2015). "Analysis of Glass Artifacts Found in 16th century BC Layer from Büklükale, Turkey- The Oldest Glass Vessel in the Near East", *20e Congres de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, Fribourg- Swiss.
  73. Olcay Y. B., (1997). *Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı 1989-1995 Yılları Cam Buluntuları*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
  74. Özet, A., (1987). "Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesindeki Cam Örnekleri İle Antik Çağda Cam Yapımı" *Bellekten* C. LI S. 200, 587-609.
  75. Özet, A., (1998). *Dipten Gelen Parıltı, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
  76. Özgümüş, Ü., (2000). *Anadolu Camcılığı*, İstanbul: Pera Yayıncılık.
  77. Özkorucuklu, H., (1990). *Sinop Mezar Stelleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

78. Öztaşkın, M., (2015). "Stratonikeia Bizans Dönemi Cam Buluntuları", *Stratonikeia Çalışmaları 1- Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, Bilal Söğüt (Ed.), 175-188.
79. Öztürk, H.S.- Dereli, F. (2015). "Sinop Arkeoloji Müzesi Yeni Yazıtlar I", *Phaselis*, Vol. 1, 185-190.
80. Robinson, D. M., (1906). *Ancient Sinope*, Chicago.
81. Roebuck, C., (1959). *Ionian Trade and Colonization*, Newyork.
82. Sağlan, S.- Çam, F., (2017). "Sinop'den Hellenistik Döneme Ait İki Mezar Steli", *Tüba-Ar* 21, 79-96.
83. Saldern, Won, (1980). *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*, London.
84. Spaer, M., (1988). The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine, *JGS*, 30: 51-61.
85. Shurtleff, A., (2016). "The Origins of Glass: The Near East or Egypt?" *Annual Meeting of the American Schools of Oriental Research, San Antonio, November 19, 2016*.
86. Tarhan, M.T., (1972). *Eskiçağ'da Kimmer Problemi*, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
87. Taştür, E., (2017). "Arkeolojik Veriler Işığında Camın Tarihsel Süreci" *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 13*, 67-91.
88. Taştür, E. -Gürler, B., (2019). *Doğu Trakya Müzeleri Cam Eserleri*, Gazi Kitabevi, Ankara.
89. Temür, A., (2018a). "Karadeniz'de Grek Kolonizasyonu ve Argonautlar", *XI. Uluslararası Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri, 02-03 Aralık 2017* (Edt. M. Y. Erler), Samsun, 475-485.
90. Temür, A., (2018b). "Karadeniz'de Grek Kolonizasyonu ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları", *Anadolu'nun Eski Çağlarında İktisadi ve Zirai Hayat* (Ed. L. G. Gökçek, E. Yıldırım, O. Pekşen), İstanbul, 661-672.
91. Temür, A., (2018c). "Sinop Müzesi Hellenistik ve Roma Dönemi Mezar Stelleri", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Anarsan Sempozyumu Özel Sayısı*, Yıl 11, Sayı 2, 921-945.
92. Temür, A., (2018d). "Sinop Müzesi Erken Bizans Dönemi Cam Kandilleri", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 11, Sayı XXXIII, 227-267.
93. Temür, A.-Eker, F., (2019). "Sinop Müzesi Geç Antik Çağ Cam Bilezikleri" *Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*, (Ed. A. Erön- E. Erdan), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 17-34.
94. Tsitskhladze, G.R., (1992). "Greek Colonization of the Eastern Black Sea Littoral (Colchis)", *Dialogues d'histoire ancienne*, Vol. 18, Num. 2, 223-258.
95. Tsitskhladze, G.R., (2005). *Karadeniz'in Tarih ve Arkeolojisi Üzerine*, (Yay. Haz.: S. Atasoy), İstanbul.
96. Uysal Z., (2010). "Kubad Abad Kazılarında Bulunan Cam Bilezikler (2005-2010)", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XIX/2, 43-54.
97. Uzuner, B., (2004). *Bulunuşundan Üfleme Cam Teknikleri Akantaş*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
98. Weinberg, G. D.-McClellan, M. C., (1992). *Glass Vessels in Ancient Greece*, Archaeological Receipts Fund, Athens.
99. White, M.E., (1961). "Greek Colonization", *The Journal of Economic History*, Vol.21, No.4, 443-454.
100. Whitehouse D., (1997). *Roman Glass in The Corning Museum*, Volume: 1, New York.
101. Yiğitpaşa D.- Öztürk, O., (2019). "Demir Çağ'ında Sinop: Kazılar ve Yüzey Araştırmaları Işığında Genel Bir Bakış", *Uluslararası Sinope ve Karadeniz Arkeolojisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 13-15 Ekim 2017* (Ed. H. Kaba, G. Kan Şahin, B. M. Akarsu, O. Bozoğlan), Sinop, 25-37
102. Yurtseven, F. (2006). "Tarsus Köylü Garajı Mezarı Buluntuları", *Anadolu /Anatolia* 31, 91-121.
103. Zanon, M., (2013). "Tyana/Kemerhisar (Niğde): Glass Bracelets of The Byzantine and Islamic Period" *Anatolia/Antiqua* XXI, 181-197.